

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ПРОТИДІЇ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ (НЕТЕРПИМОСТІ) В УКРАЇНІ

Анотація

В аналітичній записці проаналізовано публічні прояви мови нетерпимості, зокрема: використання мови ворожнечі у ЗМІ та веб-просторі, а також у заявах, висловах, інтерв'ю, закликах публічних осіб (посадових та службових осіб, представників органів влади), в офіційних документах. Визначені внутрішньо- та зовнішньополітичні ризики її поширення та шляхи протидії засобами державної політики.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ПРОТИДІЇ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ (НЕТЕРПИМОСТІ) В УКРАЇНІ

Постановка проблеми

Мова ворожнечі (нетерпимості)¹ – всі види висловлювань, які поширюють, підбурюють, заохочують чи виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм або інші форми ненависті, що ґрунтується на нетерпимості, що зокрема, виявляється як войовничий націоналізм та етноцентризм, дискримінація та ворожість стосовно меншин, мігрантів і осіб іноземного походження (запропоновано рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № 97(20)².

На протидію мові нетерпимості спрямовані Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст. 4)³, Міжнародний пакт про громадські та політичні права (ООН) (ч.2 ст. 20)⁴ а також Конвенція Ради

---

¹ Мова ворожнечі [Електронний ресурс] // noborders. – Режим доступу: <http://noborders.org.ua/category/sferi-diyalnosti/mova-vorozhnechi/>

² Рекомендація N R (97) 20 Комітета міністрів Совета Европы государствам-участникам по вопросам "разжигания ненависти" [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_093

³ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105

⁴ Міжнародний пакт про громадські та політичні права (ООН) [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043

Європи про кіберзлочинність та відповідний факультативний Протокол⁵ до неї.

Відповідно до положень профільних документів Ради Європи та ООН, держави-учасниці зобов'язуються засуджувати пропаганду та всі організації, які спираються на ідеї або теорії расової чи етнічної нерівності, намагаються виправдати чи заохочувати расову ненависть і дискримінацію в будь-якій формі. Крім того, такі держави зобов'язуються вжити негайні та позитивні заходи, спрямовані на ліквідацію будь-яких форм підбурювання до дискримінації та власне актів дискримінації. На додаток, у Рамковому рішенні ЄС задекларована необхідність зближення законодавства і підходів до протидії расизму та ненависті⁶. У ст. 1 зазначеного документу публічне підбурювання до насильства та ненависті віднесено до злочинів, що стосуються расизму та ксенофобії.

Окрім нормативно-ціннісного виміру необхідність протидії поширенню мови ворожнечі в Україні зумовлена вимогами Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України⁷ та постійними завданнями Національного плану заходів з виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України⁸.

Зокрема, існує значний ризик, що у разі виникнення подій, пов'язаних із порушенням прав вразливих груп, зокрема публічних заяв – проявів ксенофобії, расовій та етнічній дискримінації, іноземні ЗМІ (в першу чергу, російські телеканали та інформаційні агентства у Європі)

---

⁵ Дополнительный протокол к Конвенции о преступлениях в сфере компьютерной информации, об инкриминировании расистских актов и совершенного ксенофоба при помощи информационных систем. - Страсбург, 28 января 2003 года [Електронний ресурс] // РС . – Режим доступу: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680081611>

⁶ Злочини на ґрунті регіоні ОБСЄ ненависті: попередження та реагування. Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ. – С. 66 [Електронний ресурс] // ОБСЄ. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/node/180336?download=true>

⁷ План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України від 22 листопада 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&ctime=1324569897648

⁸ Про затвердження Національного плану заходів з виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 805-р від 20 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/805-2014-%D1%80/page>

створюватимуть негативне інформаційне тло для оцінки дій України напередодні прийняття рішень Єврокомісією, Європарламентом та Європейською Радою щодо надання нашій державі безвізового режиму. У зв'язку з цим необхідно визначити основні прояви мови ворожнечі в Україні та проблеми, які досі не дозволяють ефективно нейтралізувати згаданий ризик.

Стан та тенденції поширення мови ворожнечі

Згідно з оцінкою незалежних громадських організацій, які здійснюють моніторинг інформаційного простору, **практика використання мови ворожнечі суб'єктами вітчизняної інформаційної сфер залишається доволі низькою.**

Так, за підсумками контент-аналізу, здійсненого серпні 2015 р. експертами об'єднання «Центр контент-аналізу», встановлено, що **рівень використання «мови ворожнечі» в українських ЗМІ не є високим** (1,7 % від кількості повідомлень на тему Донбасу, Криму та Росії)⁹. Мова ворожнечі переважно використовується у повідомленнях щодо агресії Російської Федерації та значно менше – для оцінки дій донбаських сепаратистів. Наявна також тенденція зниження використання мови ворожнечі у вітчизняному інформаційному просторі¹⁰.

З іншого боку, у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – омбудсман) **проблема поширення мови ворожнечі у ЗМІ та соціальних мережах визнається актуальною**¹¹. У доповіді згадуються випадки розпалювання національної нетерпимості та підбурювання до дискримінації з боку окремих посадових осіб, під час

⁹ Дослідження «Практика використання «мови ворожнечі» (hate speech) українськими ЗМІ» [Електронний ресурс] // osvita.mediasapiens. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/doslidzhennya_praktika_vikoristannya_movi_vorozhnechi_hat_e_speech_ukrainskimi_zmi/

¹⁰ Регіональні медіа про конфлікт: менше пафосу й мови ворожнечі, більше аналізу і людських історій » [Електронний ресурс] // redactor. – Режим доступу: http://redactor.in.ua/ru/analytics/7850.Reg%D1%96onaln%D1%96_med%D1%96a_pro_konfl%D1%96kt_menshe_pafosu_y_movi_vorozhnech%D1%96_b%D1%96lsh_e_anal%D1%96zu_%D1%96_lyudskih_%D1%96stor%D1%96

¹¹ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, Київ, 2016 [Електронний ресурс] // Уповноважений ВРУ з прав людини. – Режим доступу: file:///E:/My%20Documents/Downloads/Dopovid_2016_final.pdf

висвітлення діяльності правоохоронних органів, зокрема зазначення громадянства або етнічного походження осіб, що підозрюються у скоєнні правопорушень. Також, у доповіді вказуються випадки застосування мови ворожнечі стосовно мігрантів, стосовно яких омбудсманом відкрито чотири ініціативних провадження.

Основним напрямком використання мови нетерпимості у вітчизняному інформаційному просторі, передусім в Інтернет-ЗМІ, є пропаганда міжетнічної ворожнечі, націлена на розпалювання конфліктів щодо національних меншин та вразливих груп. Одним з нещодавніх прикладів такої пропаганди стала антиромська інформаційна кампанія у серпні-вересні 2016 р. після трагічного інциденту в селі Лощинівка Ізмаїльського району Одеської області.

Довідково

Міжетнічний конфлікт стався в с. Лощинівка 28 серпня 2016 року. Приводом стало затримання правоохоронними органами представника ромської національності за підозрою у скоєнні вбивства неповнолітньої місцевої мешканки. Внаслідок цього жителі села вчинили самосуд на ромською спільнотою, що супроводжувалось погрозами, погромом ромських будинків, та незаконним рішенням місцевої влади щодо виселення ромів з місця їх проживання. Подія мала негативне висвітлення засобами масової інформації, які виправдовували учасників самосуду.

До проявів мови ворожнечі в даному випадку можна віднести: **публічні заяви офіційних посадових осіб**, зокрема коментарі чинного на той час голови Одеської обласної адміністрації М. Саакашвілі¹²; **рішення органів місцевої влади**, що публічно зайняли позицію захисту тих, хто здійснив самосуд над ромською спільнотою; **прямі дії (формування пікетів, протестних груп) членів окремих суспільно-політичних рухів радикального спрямування**, зокрема, активістів Цивільного корпусу «Азов»¹³.

¹² Саакашвілі прокоментував масові заворушення через вбивство дитини на Одещині [Електронний ресурс] // 24tv. – Режим доступу: http://24tv.ua/saakashvili_prokomentuvav_masovi_zavorushennya_cherez_vbivstvo_ditini_na_odeshhini_n720361

¹³ Протистояння в селі Лощинівка триває: жителі формують загони самооборони [Електронний ресурс] // ЦК «Азов» . – Режим доступу: <http://azov.press/ukr/protistoyannya-v-seli-loschinivka-triva-zhiteli-formuyuyut-zagoni-samooboroni>

Низка загальнонаціональних та регіональних ЗМІ (Українська правда¹⁴, ICTV¹⁵, Бессарабія.inform¹⁶, Одеса.depo¹⁷ та ін.), висвітлюючи цей інцидент, дотримувались позиції прихованого або відкритого співчуття учасникам погрому, поширювали неперевірену інформацію, оперуючи не фактами, а стереотипами щодо однієї сторони протистояння (вказували на приналежність підозрюваного до ромської національності та посилались на неперевірену інформацію щодо наявності в селі наркопритону, організованого місцевою ромською спільнотою).

Показово, що конфлікт між українською та ромською спільнотою в селі Лощинівка був підхоплений російськими ЗМІ, які застосовували мову ворожнечі як головний інструмент інформування про цю подію. Так, активізувались зусилля деяких проросійських регіональних інформаційних ресурсів щодо нагнітання антиромської нетерпимості в українському суспільстві¹⁸, панічних настроїв щодо зростання етнічної злочинності серед ромів¹⁹ та інших національностей²⁰.

Подібна тактика застосовувалася російськими та сепаратистськими ЗМІ й під час висвітлення інших конфліктних ситуацій, в яких згадувалося про участь представників етнічних меншин чи вразливих груп. Зокрема, використання мови ворожнечі простежується у роздмухуванні інформаційного резонансу навколо відкриття пункту біженців

¹⁴ В селі на Одещині вбили дитину: громада влаштувала погроми, вимагає виселити ромів [Електронний ресурс] // УП. – Режим доступу:

<http://www.pravda.com.ua/news/2016/08/28/7118910/>

¹⁵ Вбивство 9-річної дитини в Лощинівці: завтра за циганами приїдуть вантажівки [Електронний ресурс] // ictv. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/proisshestvija/20160828-1593013/>

¹⁶ Измаильский район: из-за убийства ребенка в Лощиновке местные жители крушили цыганские дома <http://bessarabiainform.com/2016/08/izmailskij-r-n-iz-za-ubijstva-rebenka-v-loshhinovke-mestnye-zhiteli-krushili-tsyganskije-doma/>

¹⁷ В Лощинівці, де вбили дівчинку, знаходиться наркопритон [Електронний ресурс] // odesa.depo. – Режим доступу: <http://odesa.depo.ua/ukr/odesa/v-loshchinivtsi-de-vbili-divchinku-znahoditsya-narkopriton--29082016094300>

¹⁸ Заблоцкий о цыганских погромах в Одессе и «вычищении заразы»... [Електронний ресурс] // НА Харьков. – Режим доступу: <http://nahnews.org/907845-zablockij-o-cyganskix-pogromax-v-odesse-i-vychishhenii-zarazy/#more-907845>

¹⁹ Цыганские банды терроризируют Николаев, а правоохранители бездействуют [Електронний ресурс] <http://podrobnosti.mk.ua/2016/03/22/cyganskije-bandy-terroriziruyut-nikolaev-a-pravoohraniteli-bezdeystvuyut.html>

²⁰ Их боится местный криминал: почему Украина стала прибежищем банд с Кавказа [Електронний ресурс] // Вести. – Режим доступу: <http://vesti-ukr.com/kyev/139928-ih-boitsja-mestnyj-kriminal-pochemu-ukraina-stala-pribezhiwem-band-s-kavkaza>

в Яготині у березні 2016 р. (зокрема antifashist.com)²¹, (НА Харьков)²², локального конфлікту у лютому 2015 року з кавказькою та азербайджанською спільнотою в Одесі (antiraiderukr.blogspot.com)²³.

Однією з основних цілей російських інформаційних атак з використанням мови ворожнечі, зокрема в Інтернет-просторі та соціальних мережах, є кримські татари. На відпрацювання цього напрямку налаштована низка проросійських, сепаратистських та російських інтернет-ресурсів (зокрема, ua-reporter²⁴, Новоросс.info²⁵, ruspravda.info²⁶).

Серед основних напрямів дифамаційних кампаній можна виділити такі:

- нагнітання панічних настроїв навколо ідеї про «татаризацію Криму»;
- поширення негативних стереотипів щодо кримських татар;
- агресивна критика політики української держави щодо кримських татар на нинішньому етапі (зокрема щодо ідеї створення національно-територіальної автономії тощо);
- поширення недостовірної інформації, що «виправдовує» депортацію 1944 р.;
- поширення перебільшень та вигаданих фактів щодо «ісламізації» Херсонської області та України;
- дискредитація Меджлісу як представницького органу кримських татар.

²¹Вместе с Европой: Яготин примет 250 сирийских беженцев [Електронний ресурс] // Антифашист. – Режим доступу: <http://antifashist.com/item/vmeste-s-evropoj-yagotin-primet-250-sirijskih-bezhencev.html#ixzz4QxDFk1CB>

²² Киевляне в шоке: под Киевом разместят беженцев из Сирии и Афганистана... беженцев [Електронний ресурс] // НА Харьков. – Режим доступу: <http://nahnews.org/599622-kiyvlyane-v-shoke-pod-kiyevom-razmestyat-bezhencev-iz-sirii-i-afganistana/>

²³ Кавказцы Одессы объединяются против националистов беженцев [Електронний ресурс] // antiraider. – Режим доступу: http://antiraiderukr.blogspot.com/2015/02/blog-post_10.html

²⁴Херсонщину захватывают крымские татары и сламысты [Електронний ресурс] // ua-reporter. – Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/print/193431>

²⁵ Турецкие кураторы явились проверить «татаризацию» Херсонщины [Електронний ресурс] // Новоросс.info. – Режим доступу: <http://www.novoross.info/herson/34195-tureckie-kuratory-yavilis-proverit-tatarizaciyu-hersonschiny.html>

²⁶ Філіал ИГИЛ у Кримського перешийка [Електронний ресурс] // ruspravda – Режим доступу: <http://ruspravda.info/Filial-IGIL-u-Krimskogo-peresheyka-15887.html>

В цілому, на думку незалежних спостерігачів, з розгортанням російської агресії відбулося безпрецедентне зростання кількості проявів мови ненависті в українському інформаційному просторі з боку російських та сепаратистських ЗМІ²⁷. І якщо на початку ці прояви були спрямовані на провокування розколу та ворожнечі між мешканцями різних регіонів України, у останній рік відбулося зміщення акцентів на розпалювання конфліктів між українцями та представниками різних національних меншин.

Відштовхуючись від європейського досвіду, можна стверджувати, що використання мови ворожнечі має на меті поширення в українському суспільстві ксенофобських настроїв з розрахунку на підготовку та виправдання вчинення злочинів проти особи чи групи осіб за етнічною, конфесійною, расовою чи іншою ознакою. У ширшому контексті постійне вживання мови ворожнечі нагнітає у суспільстві негативний психоемоційний стан, почуття ворожості, недовіри та нетерпимості, руйнує соціальні зв'язки між громадянами, що підриває суспільно-політичну стабільність.

Аналіз наявних тенденцій поширення мови ворожнечі в інформаційному просторі України дає підстави кваліфікувати це явище як один із інструментів гібридної агресії Росії, який використовується з метою дестабілізації політичної ситуації в окремих регіонах та в Україні в цілому.

Проблеми протидії мові ворожнечі в Україні

Ефективне реагування на актуальний ризик поширення проявів мови ворожнечі має включати як діяльність органів державної влади, так і активність громадянського суспільства та свідому позицію власників і творчих колективів ЗМІ.

1. Насамперед, протидія мові ворожнечі має спиратися на розвинуту нормативно-правову базу. В Україні окремі складові протидії

---

²⁷ Мова ворожнечі – нові прояви та наслідки [Електронний ресурс] // osvita.mediasapiens. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/mova_vorozhnechi_novi_proyavi_ta_naslidki/

використанню інформації для розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі закріплені у законах України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ у ст. 28)²⁸, «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ, стаття 3, п. 7²⁹, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ³⁰. Цими документами закріплено зобов'язання держави не допускати систематичного цілеспрямованого розпалюванні расової, національної та релігійної ворожнечі; неприпустимість зловживання правом на інформацію та її використання для розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі.

Проте визначення самого поняття «мова ворожнечі» відсутнє у вітчизняному законодавстві. Певні елементи цього поняття використовуються у ч. 1. ст. 161 Кримінального Кодексу України, де встановлюється відповідальність за «розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті»³¹:

«Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками – караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

²⁸ Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

²⁹ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

³⁰ Закон України «Про друковані засоби масової інформації в Україні» <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

³¹ Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>

У 2006 році Україна ратифікувала факультативний Протокол³² до Конвенції про кіберзлочинність, що стосується криміналізації актів расистського та ксенофобського характеру вчинені з допомогою комп'ютерних систем. Однак, його практичне застосування в Україні досі не врегульоване.

На думку омбудсмана, **залишається невирішеним питання законодавчого врегулювання притягнення до відповідальності за поширення мови ворожнечі³³**. Застосування статті 161 Кримінального кодексу України не є ефективним засобом протидії мові ворожнечі, оскільки ускладнене не лише формулюванням складу злочину, а й тією обставиною, що відкриття кримінального провадження за ознаками порушення цієї статті можливе лише в порядку приватного обвинувачення. Це означає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим чи прокурором лише на підставі заяви потерпілого, а не за власною ініціативою.

Залишається недієвим механізм здійснення судових позовів жертвами мови ворожнечі та злочинів на ґрунті нетерпимості. Так, попри те, що прояв мови ворожнечі, за своєю сутністю, не є злочином на ґрунті нетерпимості, «расистські або упереджені висловлювання до, під час та після скоєння злочину можуть слугувати доказом наявності мотиву упередження та повинні враховуватись у будь-якому кримінальному розслідуванні»³⁴. Однак, необов'язковість норми закону призводить до її декларативності та поширеної практики її ігнорування.

Важливим кроком для реалізації державної політики у сфері протидії проявам мови ворожнечі у вітчизняному інформаційному просторі є

---

³²Верховна Рада України ратифікувала Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/7457.html>

³³ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, Київ, 2016 [Електронний ресурс] // Уповноважений Верховної ради України з прав людини. – Режим доступу: file:///E:/My%20Documents/Downloads/Dopovid_2016_final.pdf

³⁴ Законодавство у сфері боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті [Електронний ресурс] // ОБСЄ – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/node/180131?download=true>

прийняття Закону України від 01.11.2016 № 1715-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»»³⁵. Внесені зміни збільшують повноваження Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення у сфері протидії мові ворожнечі та покладають на цей регуляторний орган повноваження накладати штрафи на телерадіоорганізації і провайдерів програмної послуги за порушення галузевого законодавства. Проте для успішної імплементації документу вагоме значення має здійснення ґрунтового моніторингу проявів мови ворожнечі у вітчизняному інформаційному просторі.

Отже, законодавство України не містить чітких критеріїв визначення та ідентифікації проявів мови ворожнечі в інформаційному та публічному просторі. Це створює певні проблеми для налагодження протидії цьому явищу, особливо в умовах реагування на російську агресію.

2. Важливою умовою успішності протидії мові ворожнечі є діяльність органів саморегуляції ЗМІ та ведення системного моніторингу проявів мови ворожнечі. Окремі спроби відіграти роль регулятора політики протидії мові ворожнечі та дотриманні стандартів журналістської етики здійснюються Незалежною медійною радою³⁶ ініційованою низкою вітчизняних медійних організацій у грудні 2015 р.

Спробу запровадити моніторинг проявів мови ворожнечі також здійснено в рамках реалізації проекту Ради Європи з подолання мови ворожнечі³⁷. Однак, впроваджений моніторинг не набув системного характеру і не здобув підтримку з боку держави.

Іншим механізмом протидій мові ворожнечі є просвітницька діяльність держави, громадських організацій та міжнародних

---

³⁵ Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1715-19>

³⁶ В Україні створено незалежний орган саморегулювання у сфері медіа [Електронний ресурс] // ІС. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/v_ukraini_stvoreno_nezalezhniy_organ_samoregulyuvannya_u_sferi_media/

³⁷ Українські медіа організація спільно з ООН розпочинають проект з подолання мови ворожнечі [Електронний ресурс] // detector.media – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/117718/2016-08-12-ukraini-mediaorganizatsii-spilno-z-oon-rozpochinayut-proekt-z-podolannya-movi-vorozhnechi/>

організацій. Зокрема, в січні 2014 року в Україні розпочалася кампанія Ради Європи «Рух проти ненависті», в рамках якої низку заходів з цієї тематики в різних регіонах країни. А також, виданий посібник з протидії мові ненависті та освіти з прав людини он-лайн «Bookmarks» (укр. «Закладинки»)³⁸. Тим часом, в Україні досі відсутні заходи на рівні державних органів влади у цій сфері.

Висновки та рекомендації

Поширення мови ворожнечі в інформаційному просторі України стає чинником дестабілізації політичної ситуації та використовується Росією для руйнування внутрішньої громадянської єдності та підризу міжнародних позицій держави.

Однак в Україні досі не ведеться систематичний та цілісний моніторинг проявів мови ворожнечі у публічній сфері. Профільне законодавство має декларативний характер і не дозволяє здійснювати ефективну протидію пропаганді нетерпимості, зокрема у сфері міжетнічних взаємин.

Зволікання із створенням умов для попередження проявів мови ненависті та законного переслідування осіб та організацій, відповідальних за її поширення у публічному та інформаційному просторі підриває перспективи розвитку відносин України з ЄС, зокрема у контексті безвізового діалогу.

Виправлення такого стану речей вимагає впровадження низки законодавчих ініціатив та інструментів реалізації державної політики у цій сфері. Зважаючи на це, рекомендуємо розглянути можливість здійснення наступних кроків:

1. Суб'єктам законодавчої ініціативи (Президенту України, профільним комітетам Верховної Ради України та Кабінету Міністрів):

---

³⁸ Міжнародний тренінг-курс «Закладинки»: протидія мові ненависті та дискримінації в молодіжній роботі через освіту з прав людини» [Електронний ресурс] // ММСУ – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/27292>

- розробити проекти внесення змін до профільних законів, які передбачали б запровадження у нормативно-правових актах поняття «мова ворожнечі» на основі рекомендацій Ради Європи;

- визначити чіткі критерії адміністративної та кримінальної відповідальності за поширення мови ворожнечі та внести зміни у відповідні Кодекси;

- передбачити внесення до категорії обов'язкових для врахування судом мотиву упередженості як обтяжуючої обставини та удосконалення процедур подання відповідних судових позовів.

2. Міністерству інформаційної політики України:

- запровадити спільно з профільними експертними громадськими організаціями системний моніторинг проявів мови ворожнечі в інформаційному просторі України, приділяючи особливу увагу таким проявам у веб-просторі та ситуації в регіонах, уразливих до російської пропаганди (Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська обл.);

- розробити спільно з громадським сектором, органами саморегуляції та Національною радою з питань телебачення та радіомовлення просвітницьку кампанію щодо протидії мови ворожнечі, поширення якої має бути обов'язковим для всіх національних телерадіомовних компаній.

3. Національній раді з питань телебачення та радіомовлення.

- розробити систему заходів щодо імплементації Закону України від 01.11.2016 № 1715-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», зокрема:

- запровадити спільно із Незалежною медійною радою постійний моніторинг загальнонаціональних телерадіоорганізацій щодо дотримання вимог законів «Про телебачення і радіомовлення» та «Про рекламу» у частині запобігання мови ворожнечі;

- розробити чіткі критерії кваліфікації мови ворожнечі у повідомленнях ЗМІ;
- укласти меморандум з міжнародними донорськими організаціями, які опікуються проектами свободи слова в Україні, щодо започаткування довгострокового проекту юридичної підтримки діяльності Нацради у частині захисту у судах інтересів держави та прав громадян, порушених внаслідок використання ЗМІ мови ворожнечі чи будь-яких форм дискримінації;
- започаткувати на постійній основі комунікативну платформу для впливу і обміну думками із представниками власників та творчих колективів основних телерадіоорганізацій щодо проведення спільних дій, спрямованих на попередження проявів мови ворожнечі та використання російської пропаганди в українському інформаційному просторі.

Відділ розвитку політичної системи

(В.О. Бакальчук)